

1515-1648: Reformáció és ellenreformáció.

A lombardiai háborúk óta svájciak valóban nem vesznek már részt az európai hatalmak versengésében. Zsoldosokat azonban még a 19. század közepéig küldenek idegen hadseregekbe. Az ipari fejlődés kezdetén, a nyomorúságos megélhetés a sovány földeken a zsoldos szolgálat (Reislaufen) kalanddal és meggazdagodással kecsegtet. A kantonok szerződésben (Soldbündnisse) biztosítják, adják el a toborzás jogát. Az előkelők busás évjáradékokat (Pensionen) húznak érte, a parasztfiatalok pedig a bőrüket vihetik a vásárra császárok, királyok és pápák torzsalkodásaiban. A zsoldos szolgálattal megoldódik a vidéken hirtelen megugró népszaporulat elhelyezése, de helyette az elesettek hozzátartozóinak, a rokkantaknak és normális életbe újra beilleszkedni nem tudó, renitens, fosztogató leszereltek társadalmi terhe állandósul. A szerencsés zsoldosok, - a jó hírű, kemény harcos svájciak többnyire a gárda egységekben szolgáltak, - viszont valóban aranyat, dicsőséget és esetleg nemesi rangot is szerezhettek. A zsoldos szolgálat világlátottságot, pallérozottabb viselkedést, kulturális ösztönzést is jelenthetett. Mint Bern, Fribourg, Solothurn régi házai, máig fennmaradt lakáskultúrája máig tanúsítják.

A visszavonulás az európai politikai küzdelmekből a belső társadalmi rétegződés megszilárdulásával jár. A vidéki kantonokat a szabad parasztok gyülekezete (Landsgemeinde) a városokat, az alattvalói területeket örökletesen néhány előkelő család, Zürichben gazdag polgárok, Bernben patriciusok, arisztokraták igazgatják. Természetesen nem feszültségek nélkül: városokban a céhes polgárok és a konzervatív arisztokraták (Junker), a falvakban a parasztok és a városi oligarchia között. Az új polgárság a városi hatalmat akarja megszerezni. A parasztok régi valós vagy csupán vélt, esetleg a reformáció terjedésével már bibliai jogaik elismeréséért küzdenek. A szokásjog alapján szabad vadászatot, halászatot és erdőhasználatot követelnek. 1523/25-ben St. Gallenben és Thurgauban, 1570-ben Luzernben, Bernben, Baselben és Zürichben láznak fel a parasztok.

A paraszt felkelések időben egybeesnek a reformáció terjedésével. Parázs hitviták rázzák meg az egyházat, de a világi közigazgatást is, a legalsóbb szinttől egészen a Tagsatzung üléséig. Mégis, eltekintve az anabaptisták (Täufer) szektájától, Svájcban nincs feltétlenül közvetlen kapcsolat a kettő között. Az új vallási tanok követője első sorban a városok, Zürich, Bern, Basel, St. Gallen, Schaffhausen polgársága. A paraszti őskantonok és Luzern, Solothurn, Fribourg, Zug megmaradnak a régi hitben. A két külső szövetséges: Graubünden és Genf viszont csatlakozik a reformációhoz. Appenzell két részre szakad: Ausserrhoden református lesz, Innerrhoden nem. Glarusban is megoszlanak a községek, de a kanton nem válik szét. Az egyébként is jogi állás, gazdasági fejlettség, etnikai

hovatartozás tekintetében már olyan sokszínű svájci társadalom most a vallási különbségek színkálájával tovább gazdagodik, de egyúttal bonyolultabb is lesz.

A reformáció Svájcban egy időben a lutheri protestantizmussal Németországban, de attól meglehetősen függetlenül, nem csupán az egyház, hanem a hit megreformálásának igényével is indul. Basel a könyvnyomtatás és a kor szellemi életének központja. Újra megnyitott egyetemén tanít 1415-től megszakításokkal az utolsó nagy humanista, Rotterdami Erasmus is nagyszámú és olyan kiváló tudósok mellett, mint Frobenius, Vadianus, vagy Glareanus. Végül itt tanul épp Glareanusnál a későbbi zürichi reformátor Zwingli, majd ide menekül Párizsból Kálvin is, akinek 1539-ben itt jelenik meg először híres könyve a „Tanítás a keresztyén vallásra” (Christianae Religionis Institutio). Erasmus és köre, a svájci Valentin Tschudi, Bonifatius Amerbach, Konrad Pellikan a közép utat (via media) képviselik és egyszerre reménykednek a reformban és az egyház egységének megmaradásában. Zwingli és Kálvin tanításai Lutheréhez hasonlóan már radikálisabbak.

Huldrych Zwingli 1484-ben születik a st. galleni Wildhausban jómódú paraszt családban. Baselban, Bernben és Bécsben tanul. 1506-ban a baseli teológiáról Glarusba hívják papnak. Mint tábori lelkész 1513-ban részt vesz a novarai, 1515-ben a marignanoi csatában. Utána világi pap Einsiedelnben. Egyelőre még hű a pápához, akitől egyébként évjáradékot hűz, de már Erasmus teológiai írásait tanulmányozza és meg is látogatja Erasmust Baselban: Egyedül Krisztus tanítja, mint teljesíthetjük isten akaratát. 1518-tól a zürichi nagytemplom (Grossmünster) plébánosa. 1520-ban lemond a pápai évjáradékról. 1523-ban két hitvitában (1. és 2. Zürichi disputáció) megnyeri a zürichi tanács támogatását. A templomokból eltávolítják a kultikus képeket, szobrokat, felszámolják a kolostorokat, bevezetik az evangélikus istentiszteleti rendet, ének és hangszeres zene kizárásával. Zwingli számos írásban, könyvben (Commentarius de vera et falsa religione), vitairatban (67 Schlussreden = 67 tézis), levélben, valamint prédikációiban elszántan hirdeti nemcsak vallási felfogását, de politikai nézeteit is. Ellenzi zsoldosok toborzását. Az Eidgenossenschafttól következetes békepolitikát követel. Keményen támadja az anabaptistákat. Vezetőjüket, Felix Manzot, Zwingli egykori követőjét vízbe fojtják. 1529-ben háborút hirdet a Habsburg Ferdinánddal szövetkező öt katolikus kanton ellen. A háború az 1. Kappeli békében vérontás nélkül ér véget. Az ellenfelek együtt kanalazzák az azóta politikai fogalomként lett híres kappeli tejleves. Két év múlva, 1531-ben azonban ugyancsak Kappelnél az öt kanton és Zürich véres harcot vív egymással, amelyben az őskantonok legyőzik a számbelileg kisebb zürichi sereget. Zwingli holtan marad a csatatéren. A 2. kappeli béke minden félnek biztosítja a saját hitében való megmaradását az akié a föld, azé a vallás (cuius regio, eius religio) elve szerint.

A református Bern nem avatkozott be Zürich és az őskantonok háborújába, hanem, mint korábban, inkább nyugat felé, a még Szavójához tartozó vaudi területek és Genf felé sandít. Bern Genfben a Szavója párti katolikusokkal, az úgynevezett mamelukokkal és a püspökkel szemben a protestáns eidguenotokat, (a német Eidgenossen-ból) vagyis a hugenottákat támogatja. 1536-ban, kihasználva III. Károly szavójai herceg és a francia király közötti viszályt, a berniek elfoglalják Vaudot, kiszabadítják a chilloni kastélyba zárt, reformációt hirdető François Bonivard genfi apátot és diadalmenetben bevonulnak Genfbe. Vaud Bern alattvaló és református lesz.

Genfben Bern megbízásából Guillaume Farel terjeszti a protestáns tanokat. Farelnek nehézségei vannak a hívek meggyőzésében. Baseli látogatása során megismerkedik Kálvinnal, akit meghív segítségül Genfbe.

Kálvin (Johannes Calvin), Zwingli mellett a svájci reformáció másik nagy alakja, csakúgy mint Farel francia származású. 1509-ben születik a picardiai Noyonban. Apja kanonoki vagyongondnok. Párizsban, Orléansban, Bourgesban művészeteket, jogot, klasszika filológiát, teológiát és bibliai nyelveket tanul. 1533-ban a Sorbonne lutheránus eretnekséggel vádolja. 1536-tól Genfben Farel munkatársaként a Szentírás lektora. Új egyházi Rendszabályzatot, katekizmust (Catechismus Ecclesiae Genevensis) és hitvallást fogalmaz. 1538-ban Farellel együtt kiutasítják Genfből. Strasbourgban a francia közösség papja lesz. 1541-ben a genfi szenátus elfogadja a Rendszabályzatot és visszahívja Kálvint. Kálvin elveszi Idelette de Buret, egy anabaptista özvegyét. Egyetlen gyermekük röviddel születése után meghal. Kálvin Genf legfőbb egyházi, politikai, szociális és kulturális autoritása lesz. Teológiai munkáival nagy tekintélyre tesz szert az egész protestáns világban. Az 1550-ben megjelent könyve a predestinációról (De praedestinatione et providentia Dei...), a Tanítások után második nagy műve, máig filozófiai kihívás. Kálvin hajthatatlan minden eretnekséggel szemben. A szabadgondolkodó Jacques Gruetet kivégezteti. 1554-ben pedig a szentháromságot elvető Michel Servetet Kálvin feljelentésére a genfi tanács istentagadásért könyvével együtt nyilvánosan elégetteti. Kálvin nagy tekintélyére jellemző, hogy Basel, Bern, Schaffhausen és Zürich református közösségei ezt, minden további nélkül, előtte még jóvá is hagyják. Kálvin élénk levelezést folytat svájci, franciaországi, angliai, lengyelországi, magyarországi protestánsokkal, állami vezetőkkel. A Genfi Akadémián számos lelkész tanul egész Európából. Genf lesz a „protestáns Róma”. Kálvin 1564-ben hal meg. Kívánságára tanúk és gyászszertartás nélkül temetik el ismeretlen helyen.

A svájci reformáció gócai, Zürich, Basel, Bern és Genf nagy vonzást gyakorolnak Magyarországra és Erdély protestánsaira is.

1544-ben Belényesi Gergely gyalogszerrel utazik Nagyváradról Baselba és Kálvinhoz Genfbe. De Bod Péter szerint a bibliafordító Károlí Gáspár és Ilosvai Benedek valamint Szegedi Gergely is felkeresik Kálvint. Szikszai Bálint és Thury Máté, a genfi Akadémia első két magyar diákja. Ők tájékoztatják tudós tanárukat Theodore de Bezet a magyar reformáció vezetőiről, pártfogóiról. Beze adja ki Szegedi Kis István szentháromságról írott munkáját. Szegedi Kis további három munkája Baselban jelenik meg. Scaricza Máté 1570-ben Olaszország felől érkezik Genfbe és onnan Zürichbe Zwingli utódjához, Heinrich Bullingerhez. Bullinger egyébként az úgynevezett 2. Helvét Hitvallás szerzője, amelyet 1567-ben Mélius Péter javaslatára elfogad a debreceni alkotmányozói zsinat is. Azóta nevezik magukat a magyar reformátusok helvét hitvallásúnak, a lutheránus ágostai hitvallású evangélikusokkal szemben.

A feszültség a protestánsok és a katolikusok között tovább fennmarad a két kappeli béke után is. A vallási kérdés, természetesen politikai, gazdasági háttérrel, állandóan visszatérő tárgya a katolikus többségű Tagsatzungnak. A katolikus ellenreformáció, különösen a tridenti zsinat 1563-as határozatai után mind inkább teret nyer. A katolikus kantonok, Luzernnel az élen és Wallisszal együtt az ellenreformáció nagy tekintélye, Carlo Borromeo milánói érsek javaslatára 1586-ban külön szövetséget (Borromäischer Bund) kötnek és a pápánál, vagy éppen a milánói spanyol helytartónál keresnek támogatást. A protestáns városok, Bern, Zürich szövetségekötésekkel próbálják egymást erősíteni. 1571-ben javasolják a függetlenségében fenyegetett Genf felvételét az Eidgenossenschaftba. A hevesen tiltakozó katolikus kantonok azonban ezt megakadályozzák. Egyébként is Bernnel, Genffel szemben következetesen a savojai herceg oldalán állnak. 1562-ben kirobbanó franciaországi vallásháborúban a városok viszont zsoldosok toborzásának a megtűrésével és pénzzel a hugenottákat segítik. 1589-ben a savojai hercegség és Genf közötti viszály, a város körülvárosa miatt nyílt háborúzáshoz vezet. A savojaiak 1602. december 21. éjszakáján létrákon bemásznak a városba, de a meglepett genfieknek sikerül kiverni őket. Azóta nemzeti ünnep a létrázás (escalade) napja Genfben. Az 1603-ban kötött saint-julieni szerződés két évszázadra békét és függetlenséget biztosít a városnak.

Svájc másik végében, keleten, Raetiában a későbbi Graubünden kantonban a zavargások (Bündner Wirren) ugyanakkor tovább tartanak és lényegesen hevesebbek. Raetia maga is szövetséges állam. Három szövetség: a katolikus Grauer Bund, a református Gotteshausbund és a szintén református Zehngerichtebund szövetsége formálisan a német birodalom keretében és laza szerződéses kapcsolatban Eidgenossenschafttal. Az egyes szövetségek külön és együtt meglehetősen önálló politikát folytatnak, sőt a szövetségeken belül a községek is messzemenően autonómok. Ez, a harmincéves háborúval a háttérben, szinte állandó kaotikus állapotokat teremt a fontos hágók, San Bernardino,

Splügen és Bernina mentén. A hágokon átvezető útvonalak kötik össze a két Habsburg, az osztrák és a spanyol és birodalmat. Raetia ugyanakkor a függetlenség megtartásában és a déli völgyek, elsősorban az olaszok lakta gazdag Valtellina megszerzésében érdekelt. Ezért az osztrák császár, a francia király, a spanyol király, a milanói herceg, a velencei doge és a pápa háborúskodásába hol az egyik, hol a másik oldalon keveredik bele a váltakozó konstellációk, a valós vagy vélt pillanatnyi lehetőségek szerint.

A kort jól illusztrálja Raetia hadvezérének és államférfijának, Georg Jenatschnak kalandos életpályája. Jenatsch 1596-ban református prédikátor családban született és zürichi, baseli teológiai tanulmányai után maga is pap lesz, de igazában a politika érdekli. Az osztrák-spanyol párttal szemben Velence szolgálatába áll. Egyébként már mint pap is cenzorként Velencét képviselte a thusisi büntetőtörvényszéken.

1621-ben részt vesz a spanyol párt vezetőjének, Pompejus Plantának a meggyilkolásában és egyéb gyilkosságokban is. A papi talárt a katona mundérjával cseréli fel. Ezredesként harcol a gyűlölt spanyolok és osztrákok ellen sikertelenül.

Megpróbálja Valtellinát is visszahódítani szintén sikertelenül. Külföldre menekül, de visszajön, amikor a franciák, Szavója és Velence egyetértésével, beavatkoznak Raetiában és győznek az osztrákok ellen. A francia politika irányítója, ekkor már Richelieu bíboros, azonban Valtellinát átengedi a pápának. Jenatsch 1635-ben áttér katolikusnak és titokban most már az osztrákokkal és a spanyolokkal tárgyal a franciák kiűzéséről. 1637-ben kormányzó, a három szövetség teljhatalmú katonai parancsnoka. Csapatai előtt az árulásra nem számító, meglepett franciák kapitulálnak és átengedik Valtellinát, Bormiot, Chiavennát a hármasszövetségnek. 1639-ben Georg Jenatschot Churban meggyilkolják. Államférfi farsangozók, a meggyilkolt Pompejus Planta hívei, meglövik és helyben agyon verik. A többség a gyilkosokat futni hagyja, de Jenatschnak pompás temetést rendel el. Conrad Ferdinand Meyer, a nagy 19. századi svájci író, regényben (Jürg Jenatsch: Eine Bündnergeschichte) állít emléket a hősnek.

Még Jenatsch halálának az évében békét köt Raetia a spanyolokkal Milanóban. Tíz évvel később, a harmincéves háború befejezése után létrejön a megegyezés a Habsburgokkal is.

Ausztria fizetés ellenében lemond raetiai birtokairól Prättigauban és Davos, Churwalden, Schanfigg vidékéről, majd később Unterengadinról is.

Raetiával ellentétben az Eidgenossenschaft nem bonyolódik bele az 1618-ban a 2. prágai defenztrációval (két császári helytartót kidobnak a felbőszült cseh

protestánsok az ablakon) kezdetét vevő harmincéves háborúba. A háború színtere a szomszédos Németország, a részvevő hatalmak pedig Ausztria, Franciaország, Spanyolország, és Svédország. Az Eidgenossenschaft azonban, a vallási megosztottság, veszekedések és csetepaték ellenére végig tartózkodik a beavatkozástól. A Tagsatzung csak belső ügyekkel foglalkozik. Külső ügyekben nem hoz döntést. A katolikus kantonok rokonszenveznek ugyan a katolikus célokkal, de az azokat képviselő Ausztriával már kevésbé. A rossz történelmi tapasztalatok még nem felejtődtek el egészen. A hágókat zárva tartják a spanyol csapatok előtt. De a reformátusok is vonakodnak 1632-ben, Gustav Adolf svéd király ultimátumszerű felhívása ellenére, a svédekkel szövetségre lépni. Ennek oka talán a lutheránusok és kálvinisták, illetve zwingliánusok közötti korábbi ellentét is lehetett és nemcsak óvatos, politikai megfontoltság.

A harmincéves háborút lezáró, 1648-ban létrejött westfáliai békében a szerződések biztosítják az Eidgenossenschaft teljes függetlenségét és feloldják a birodalom iránti minden kötelezettség (Exemption) alól. Ezzel formailag is megerősítik kiválását a birodalomból. A sváb háborúk utáni 1499-es baseli békekötés óta ugyanis az Eidgenossenschaft már tényleges önálló állam. Most ezt az európai hatalmak nemzetközi szerződésben is elismerik, nem utolsósorban a münsteri tárgyalásokon küldöttként résztvevő baseli polgármester, Johann Rudolf Wettstein diplomáciai ügyességének köszönhetően.